

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

**بررسی مقایسه ای جایگاه ایران و
عربستان در خاورمیانه جدید
« با تأکید بر نظریه نظام تک-چند قطبی »**

مؤلف :

رضا میرزاد

انتشارات ماه ناز

۱۳۹۸

سرشناسه: میرزاد، رضا، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور: بررسی مقایسه‌ای جایگاه ایران و عربستان در خاورمیانه
جدید «با تأکید بر نظریه نظام تک-چند قطبی»/رضا میرزاد.
مشخصات نشر: ایلام: ماه ناز، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۱۹۱ ص.
شابک: ۵-۶۰-۹۵۷۸-۶۲۲-۹۷۸-۳۱۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۶۰.
موضوع: ایران -- روابط خارجی -- خاورمیانه
موضوع: Iran -- Foreign relations -- Middle East
موضوع: خاورمیانه -- روابط خارجی -- ایران
موضوع: Middle East -- Foreign relations -- Iran
موضوع: عربستان سعودی -- روابط خارجی -- خاورمیانه
موضوع: Saudi Arabia -- Foreign relations -- Middle East
موضوع: خاورمیانه -- روابط خارجی -- عربستان سعودی
موضوع: Middle East -- Foreign relations -- Saudi Arabia
موضوع: ایران -- روابط خارجی -- قرن ۱۴
موضوع: ۲۰th century -- Iran -- Foreign relations
موضوع: عربستان سعودی -- روابط خارجی -- قرن ۲۱ م.
موضوع: ۲۱th century -- Saudi Arabia -- Foreign relations
رده بندی کنگره: DSR۱۶۵۶
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۴
شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۲۱۷۸۱

نام کتاب: بررسی مقایسه‌ای جایگاه ایران و عربستان در خاورمیانه جدید
«با تأکید بر نظریه نظام تک-چند قطبی»
نام مؤلف: رضا میرزاد
طراح جلد و صفحه آرایی: پروانه مهاجر
شمارگان: ۱۰۰۰
نوبت چاپ: اول
سال چاپ: ۱۳۹۸
شابک: ۵-۶۰-۹۵۷۸۶-۶۲۲-۹۷۸-۳۱۰۰۰۰ ریال
قیمت: ۳۱۰۰۰۰ ریال
نشانی ناشر: ایلام- خیابان صاحب الزمان (عج)- پلاک ۶۹
همراه: ۰۳۷۲۸۴۳۳۸۷۷-۰۸۴۳۳۳۴۵۹۶۱

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است.

تقدیم:

به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت

که محیطی سرشار از سلامت، امنیت، آرامش و آسایش برای من

فراهم آورده است، همدلی که با واژه‌ی نجیب و مغرور تلاش آشنایی دارد و
تلاش راستین را می‌شناسد و عطر رؤیایی آن را استشمام می‌کند و مراد را راه
رسیدن به اهداف عالی یاری می‌رساند؛ همو که حس تعهد و مسئولیت را در
زندگی مان تلالویی خدایی داده است؛

این اثر را تقدیم همسر مهر بانم مهناز حسینی می‌گردد.

همچنین از فرزندان عزیزم دکتر محمد میرزاد و مهندس علی میرزاد تشکر
می‌نمایم

که صبورانه و صادقانه من را همراهی نموده‌اند و در زمان ارائه دفاع به همراه
مهندس حجت حسینی مشوقم بودند و حضورشان کلام به زبانم جاری و
قوت به گفتارم دادند تا بتوانم در کمال آرامش و آسایش به تهیه و تنظیم این
اثر پردازم.

فهرست مطالب

شماره صفحه	عناوین
۱۱	دریچه
۱۳	مقدمه
۱۵	فصل اول: چهارچوب‌های تاریخی و نظری بحث
۱۷	چهارچوب نظری و تاریخی
۱۹	معیارهای بازی قدرت کشورها بر اساس موازنه قوا
۲۰	اهداف حیاتی و اولیه موازنه قوا
۲۱	ساختار کنونی حاکم بر نظام بین‌الملل (نظریه کاپلان)
۲۳	مهمترین ملاحظات نظری کاپلان
۲۴	بررسی تشریحی مدل‌های شش‌گانه کاپلان از نظام بین‌المللی
۳۰	نظریه نظام بین‌الملل هانتینگتون «یک-چندقطبی»
۳۱	نتیجه
۳۳	فصل دوم: بررسی نظام منطقه‌ای خاورمیانه و توازن قوا
۳۶	خاورمیانه
۳۶	وضعیت سیاسی خاورمیانه
۴۰	نظام منطقه‌ای خاورمیانه

.....	میان هویت و حاکمیت خاورمیانه	۴۰
.....	دولت‌های پیرامونی غیرعرب	۴۱
.....	تکامل نظام منطقه‌ای خاورمیانه؛ ظهور سیستم دولتی: شبه استقلال ذیل الیگارشی چندقطبی (۱۹۴۵، ۱۹۴۵)	۴۲
.....	ظهور و سقوط نظام پان-عربی با مرکزیت مصر (۱۹۷۰-۱۹۵۶)	۴۳
.....	از «مثلث عربی» تا صلح جداگانه (دهه ۱۹۷۰)	۴۵
.....	ازهم‌پاشی مثلث عربی	۴۸
.....	وضعیت چندقطبی متفرق	۵۰
.....	انقلاب اسلامی ایران و تحول در توازن قوای خاورمیانه	۵۱
.....	تأثیر نظام بین‌المللی بر خاورمیانه	۵۴
.....	پویایی بین‌المللی - منطقه‌ای	۵۴
.....	تأثیر نظام بین‌المللی (نفوذ غرب)	۵۵
.....	شکل‌گیری نظام دولتی خاورمیانه	۵۶
.....	جنگ سرد و مداخله ابرقدرت‌ها در خاورمیانه	۵۷
.....	دمای امنیت در خاورمیانه	۵۸
.....	موازنه قدرت در خاورمیانه دهه ۷۰	۶۰
.....	موازنه قدرت در خاورمیانه دهه ۸۰	۶۱
.....	موازنه قدرت در خاورمیانه دهه ۹۰	۶۲
.....	موازنه قدرت در خاورمیانه پس از ۱۱ سپتامبر	۶۲
.....	موازنه قدرت در خاورمیانه پس از وقوع بیداری اسلامی	۶۳
.....	نتیجه	۶۶

فصل سوم : جایگاه ایران و عربستان در خاورمیانه و چشم انداز آینده در رقابت

منطقه‌ای و جهان	۶۷
چشم انداز آینده ایران و عربستان در خاورمیانه	۶۹
جایگاه عربستان در رقابت‌های منطقه‌ای، جهانی	۷۱
مشروعیت عربستان سعودی	۷۱
عناصر تشکیل دهنده قدرت کشور	۷۴
فشارهای سیاسی داخلی	۸۷
توسعه تکنولوژی	۸۹
موقعیت ایران و عربستان در سلول‌های بنیادی	۹۰
موقعیت ایران و عربستان در هوافضا	۹۱
رتبه ایران و عربستان در بیوتکنولوژی	۹۱
ایران در تولید علم شیمی	۹۲
ایران پیشتاز در نانوفناوری	۹۲
وضعیت اینترنت در عربستان و ایران	۹۳
قدرت‌های منطقه‌ای	۹۴
قدرت‌های فرامنطقه‌ای	۹۸
عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران: موازنه‌سازی و گسترش نفوذ	۱۰۴
رقابت ایران و عربستان سعودی و آینده امنیت خاورمیانه	۱۲۲
دخالت نظامی مارس ۲۰۱۱ عربستان در بحرین و واکنش ایران	۱۲۷
دلایل رویارویی ایران با سیاست‌های عربستان	۱۳۵
اهداف و برنامه عربستان در تقابل با ایران	۱۳۶

آینده اختلافات ایران و عربستان	۱۴۱
هژمونی آمریکا، بیداری اسلامی خاورمیانه	۱۴۲
داعش پدیده نوظهور عربستان در عراق علیه ایران و محور مقاومت	۱۴۴
فرآیند دلایل حضور آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا و اقدام نیابتی عربستان در عراق توسط داعش	۱۴۵
حفظ توازن قوا و جلوگیری از ظهور یک قدرت منطقه‌ای چالشگر	۱۴۶
مخالفت و مهار سیاست‌های جبهه‌ی مقاومت در منطقه	۱۴۷
محدودسازی قدرت ایران در منطقه	۱۴۷
تفاوت داعش با سایر گروه‌های تروریستی	۱۵۶
منطقه و مبارزه با تفکرات داعش	۱۵۷
داعش در ایران	۱۵۹
داعش و بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی	۱۶۲
داعش و کردستان عراق	۱۶۲
آینده داعش	۱۶۳
نتیجه	۱۶۴
فصل چهارم: تحلیل یافته‌ها و نتیجه‌گیری	۱۶۷
تحلیل نهایی و پیشنهادات	۱۶۹
منابع و مآخذ	۱۷۵

دریچه

خاورمیانه که مرکز بازی بازیگران جهانی است، به لحاظ ساختاری به سه مجموعه کلی تقسیم می‌شود که در چهار سطح عمده «همکاری»، «تقابل»، «رقابت»، «ائتلاف»، در حال کنش با یکدیگر هستند. خاورمیانه از شاخ آفریقا تا افغانستان و از ایران تا خاور نزدیک، کانون رقابت سنگین ابرقدرت‌هاست. ساموئل هانتینگتون ساختار نظام بین‌الملل را نظام، تک-چندقطبی می‌داند، سیستم تک-چندقطبی به معنای یک ابر قدرت با قدرت قابل توجه به همراه بسیاری از قدرت‌های جزئی می‌باشد.

هانتینگتون بر این باور است که نظام کنونی «نظام تک-چندقطبی» است که در آن آمریکا تنها کشوری است که در کلیه زمینه‌های نظامی، اقتصادی، فنی، فرهنگی، اجتماعی و ایدئولوژی از برتری نسبت به سایر کشورها برخوردار است. سطح دوم این سیستم قدرت‌های عمده منطقه‌ای قرار دارند که در منطقه خود برجسته هستند ولی نمی‌توانند مانند آمریکا منافع خود را در جهان گسترش دهند.

اوکراین در رابطه با روسیه، ژاپن در رابطه با چین، پاکستان در رابطه با هند، عربستان سعودی در رابطه با ایران، آرژانتین در رابطه با برزیل مهم‌ترین قدرت‌های منطقه‌ای درجه

دوم هستند. با تکیه بر نظریه نظام تک-چندقطبی درصدد اجرای طرح خاورمیانه جدید که در جریان نشست ژوئن ۲۰۰۳ سران هشت کشور صنعتی توسط جورج بوش مطرح شد. این طرح درصدد است تا بتواند ساختار عینی و ذهنی خاورمیانه را دچار تحول کند و به اجرای اهداف طرح خاورمیانه جدید که مبارزه با رادیکالیسم، گسترش دموکراسی، برپایی حکومت‌های معتدل، ایجاد جامعه مدنی و دموکراسی و توسعه فرصت‌های اقتصادی است، اهتمام نماید. این پژوهش که با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی آن جام شده است، به این نتیجه رسیده است با توجه به مؤلفه‌های قدرت ملی ایران در مقایسه با عربستان سعودی که یکی از مدعیان قدرت منطقه‌ای است برتری ایران به عنوان قدرت نوظهور منطقه توانسته است هژمونی آمریکا و متحدان آمریکا از جمله عربستان سعودی را با شکست مواجه نماید.

مقدمه

خاورمیانه که زمانی تمدن مستقلى بود- اکنون [ادعا مى شود] به بخشى از پیرامون نظام جهانى تحت سلطه غرب تبدیل شده است. به گفته ی ال. کارل براون^۱ خاورمیانه یک نظام نفوذپذیر است به صورت استثنایى در معرض دخالت و کنترل خارجى قرار دارد، اما به دلیل ویژگی های متمایز فرهنگى، سرسختانه در برابر مطیع شدن، مقاومت مى کند. نفوذ غرب حتى در دوران پساستعمارى نیز ادامه یافته و همجواری و تمرکز فوق العاده ی منابع قدرت های بزرگ در منطقه- مانند نفت، مسیرهای ارتباطى، اسرائیل- محرک آن بوده است.

به گفته باری بوزان، جهان اسلام تنها تمدن کلاسیک است که پس از عقب نشینی امپراتورى های غربى نتوانسته موقعیت خود را به عنوان یک بازیگر مهم جهانى دوباره تثبیت کند. این مسأله عواملی را که کشورهای خاورمیانه باید در محدوده ی آن ها عمل کنند، تعریف مى کند و این در سیاست منطقه ای، مسأله ی مهمی محسوب مى شود.

دولت های خاورمیانه در سلسله مراتب جهانى تنها فرودست بوده و وابسته به قدرت های

1. L. Carl Brown

مرکزی هستند و رابطه بسیار ضعیفی با یکدیگر دارند. اما جمهوری اسلامی ایران این نظریه را به فراموشی سپرده و در منطقه و جهان نه تنها فرودست نبوده، بلکه به عنوان یک قدرت نوظهور توانسته است قدرت‌های بزرگ و رقبای منطقه‌ای چون عربستان را به شکست در منطقه وادارد. از طرفی ایران و عربستان به عنوان دو مدعی قدرت منطقه‌ای که رقابت سیاسی آنان مؤلفه ایدئولوژیک و فرهنگی دارد، همواره در حال رقابت و مقابله و گسترش نفوذ خود هستند.

چنین بازیگرانی جایگاه ویژه‌ای در خاورمیانه دارند. مطالعه سه دهه گذشته رفتار این بازیگران به روشنی مشخص می‌کند که عربستان برای رسیدن به اهدافش همواره به دیگران متوسل شده است. تلاش عربستان برای رسیدن به اهداف اصلی خود که فشار به ایران و به دست آوردن جایگاه منطقه‌ای است، اقدام وکالتی در خاورمیانه می‌باشد. ایران نیز با اتکا به سیاست نه شرقی و نه غربی خود و با تکیه بر مؤلفه‌های قدرت تاکنون توانسته است موفقیت لازم در موازنه قوا و پیشبرد نفوذ و اعتمادسازی در منطقه اقدام نماید.

حال با توجه به مؤلفه‌های قدرت در این تحقیق به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که ایران و عربستان چه جایگاهی در منطقه داشته و دارند؟ ایران و محور مقاومت در شکست هژمونی امریکا در خاورمیانه چه نقش و کارکردی دارد. نظریه نظام تک-چندقطبی هانتینگتون محور این بررسی است.

«رضا میرزاد»

فصل اول:

چهارچوب‌های تاریخی و نظری بحث

چهار چوب نظری و تاریخی

آغاز روابط ایران و عربستان سعودی به سال ۱۲۹۸/۱۹۲۰ و تشکیل پادشاهی حجاز، به ریاست شریف حسین، پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی برمی گردد که این روابط تا کنون فرود و فرازهای فراوانی داشته است به نحوی که در مقطعی از تاریخ سردمداران عربستان سعودی با توصیه به کشورهای همسایه آنان را از هر گونه درگیری و دشمنی با ایران برحذر داشته‌اند و در مقطعی دیگر از تاریخ شاهد گله‌مندی از شایعه‌پراکنی‌ها در خصوص اینکه آل سعود نسبت به قبور ائمه و آزار شیعیان اقدام کرده است در روابط دیپلماتیک بوده‌ایم. نبود امنیت، برای حجاج به مکه و ممنوع کردن اعزام حجاج در اسفند ۱۳۰۴/۱۹۲۶ به دلیل عدم امنیت را می‌توان آغاز اختلافات ایران و عربستان نام برد. این اختلاف ادامه داشت تا اینکه در شهریور ۱۳۲۶/۱۹۴۷ عربستان سعودی از شاه ایران درخواست از سرگیری مجدد روابط نمود که مورد موافقت قرار گرفت و در فروردین ۱۳۲۷/۱۹۴۸ روابط ایران و عربستان از سر گرفته شد. این فرود و فرازها تا انقلاب اسلامی ادامه داشت تا اینکه ماجرای کشتار حجاج ایرانی و اقدام براثت مشرکین ایران و همچنین مخالفت و نقطه مقابل عربستان قرار گرفتن باعث آن گردیده است. عربستان سعودی و ایران به رغم داشتن روابط کج‌دار و مریض در گذشته تا حال همواره هر دو کشور درصدد

تقویت توان رقابتی خود باشند. هر کدام از دو کشور خود را قدرت برتر منطقه دانسته و درصدد حفظ توان خود در تمام ابعاد و مؤلفه‌های قدرت بوده‌اند. ایران و عربستان به رغم اینکه گاه به هم لبخند داده و گاه اخم کرده‌اند، اما با پیش گرفتن روحیه محافظه‌کاری هیچگاه وارد جنگ تن به تن نشده و مانند رقبای هوشیار و دانا رقابت را به کشورهای منطقه سپرده و خود نظاره‌گر کشمکش قدرت دور خود بوده‌اند که جنگ ایران و عراق، ماجرای سوریه در زمان حال، ناامنی‌های عراق بعد از صدام، بهارهای عربی و یا بیداری اسلامی و اینک نیز ظهور داعش که به نظر کارشناسان بین‌الملل از ناکجاآباد سر درنیآمده بلکه داعش از لاشه‌ای فاسد و توخالی بالا رفته و این لاشه چیزی نبوده جزء بازمانده‌های تمدن ویران شده آن‌ها تجلی وحشتناک یک بیماری عمیق‌تر هستند که فرهنگ سیاسی عرب را مبتلا کرده؛ که عربستان سعودی بانی تأمین و آموزش آن است. داعش پروژه‌ای است که از سوی آمریکا و عربستان سعودی مصر و پاکستان سازمان داده و تأمین مالی شد، باعث تغییر بنیادی در نقشه سیاسی آسیای جنوبی و خاورمیانه به تصور مقابله با ایران و محور مقاومت که این تفکر در جنگ افغانستان غسل تعمید آتش برای گروه‌های تروریستی مانند «گروه اسلامی مصر»، «القاعده» و «داعش» بود. با این روابط آنچه عیان است این است که این دو رقیب دیرینه که روابط دیپلماتیک آنان در برزخ بوده است. از چه جایگاهی در خاورمیانه برخوردار هستند؟ توان آنان در رقابت‌های منطقه‌ای و جهانی چه جایگاهی دارد و بر اساس نظرات کاپلان و معیارهای بازی قدرت و موازنه قوا در عرف روابط بین‌الملل کدامیک بر دیگری برتری دارد. ایران و عربستان براساس نظریه هانتینگتون در نظام تک چند قطبی؛ این ایران است که در سطح بالاتر از عربستان و نقطه مقابل آمریکا که ارباب عربستان می‌باشد. عربستان نیز به نیابت آمریکا در منطقه حضور دارد. بالاتر قرار گرفته است. علیهذا نبرد ایدئولوژیکی ایران و عربستان که تجلی حماسه نبرد ژئوپلیتیک میان ایران (قطب جهان تشیع) و عربستان سعودی (قطب جهان تسنن) و نایبانشان نتیجه‌ای جز برتری ایران و شکست هژمونی آمریکا و تحقق ایده‌های روابط بین

الملل ندارد. علیهذا با مدنظر قرار دادن معیارهای بازی قدرت و چهارچوب نظری رقابت ایران و عربستان، رقابتی موازی بوده که هیچگاه به هم نرسیده‌اند.

معیارهای بازی قدرت کشورها بر اساس موازنه قوا

- تسلیحات نظامی: شاید مرضی‌ترین راه بدست آوردن مزیت قدرت مسلح شدن باشد که در مقابل توسعه‌طلبی سایر کشورها به خلع سلاح جبری یا اختیاری کشور توسعه‌طلب متوسل می‌گردند. مانند آلمان پس از جنگ جهانی دوم و یا عراق پس از ۲۰۰۳ میلادی.
- تصرف اراضی به عنوان جبران قدرت: دومین روش افزایش قدرت آن است که کشور خواهان افزایش قدرت اراضی بیشتر به را بدست آورد و در صورت امکان جمعیت کارآمد و مولد زیاده‌تری را به خدمت خود درآورده مانند سیاست هیتلر در الحاق اتریش و بخش‌های آلمانی‌نشین چک و لهستان به آلمان.
- ایجاد منطقه حایل: دو قدرت بزرگ را از یکدیگر دور نگه می‌دارد و در نتیجه از خطر کار می‌کاهد. مانند تقسیم ایران میان روس و انگلیس در قرارداد ۱۹۷۰.
- ایجاد تفرقه بین متحدین و غلبه بر آن‌ها: در این روش سعی می‌گردد تا در متحدین طرف مقابل نفاق و جدایی ایجاد شود یعنی عده‌ای از آنان به بی‌طرفی یا دست کم مخالفت انفرادی سوق دهند، تا قدرت در یکجا متمرکز شود، مانند سیاست غرب در مقابل کشورهای بلوک شرق سابق، اساس و مبانی فعالیت هر کشور منافع ملی آن است. از اینرو کشورهای بزرگ به هنگام تغییر موازنه قدرت تلاش می‌کنند تا متحد از دست رفته خویش را دوباره بدست آورده و در این راه تا سرحد مداخله در امور داخلی کشور موردنظر و روی کار آوردن حکومت دلخواه

- در آن جا پیش می‌روند، کودتاها و انقلاب‌های قرن بیستم گواه این امر است.
- **مداخله در امور داخلی:** با مداخله در امور داخلی کشور کوچکی دوباره او را متحد خود کنند و موازنه حفظ شود، مانند یمن سال ۲۰۱۱.
 - **موازنه خودکار و نیروی موازنه دهنده:** نیروی خنثی در زمان عادی اما وقتی کفه سنگین شد وارد صحنه موازنه می‌شود و باعث حفظ موازنه می‌شود، این نیرو برایش حفظ موازنه مهم است. مانند انگلستان قرن ۱۸ و ۱۹ (حاجی یوسفی ۱۳۸۴، ۲۲).

اهداف حیاتی و اولیه موازنه قوا

برای حفظ موازنه قدرت به نحوی موفقیت‌آمیز دو نتیجه مهم و سودمند شمرده‌اند. نخست حفظ استقلال کشورهای کوچکی است که اگر اجازه داده شود دولت جاه‌طلبی تفوق پیدا کند ممکن است آن‌ها را ببلعد. دومین فایده‌ای که برای موازنه موفقیت‌آمیز قدرت بر شمرده‌اند به وجود آوردن صلح می‌باشد (سیف‌زاده ۱۳۸۰).

در نظام موازنه‌ی قدرت، تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی باید برای حل و فصل اختلاف‌ها یا روش‌های مسالمت‌آمیز و صلح‌جویانه بهره‌گیرند و یا مخاطرات و پیامدهای ناشی از جنگ را پذیرا شوند. نظام موازنه‌ی قدرت به صورت یک راه میانی بین نظم و هرج و مرج بین‌المللی مورد نظر قرار می‌گیرد. نظم جهانی مستلزم وجود اقتدار مرکزی برای شکل دادن به روابط میان دولت‌هاست، در حالی که در وضعیت هرج و مرج، بازیگران سیاسی (دولت‌ها) فقط بر اساس قانون جنگل عمل می‌کنند (قوام ۱۳۸۰، ۶۶).

از این نظریه علاوه بر تحلیل بازی‌های قدرت‌های بزرگ در جهان برای تحلیل رفتار